

Szabó Dániel
Koszta József Múzeum, történész, régésztechnikus

A Csongrád Vármegyei Múzeum II. világháborús veszteségei

Bevezetés

Jelen tanulmány a Koszta József Múzeum közgyűjteményi fennállásának 125. évfordulójára rendezett konferencián elhangzott előadás leiratának az átdolgozott és az azóta újabb kutatási eredményekkel bővített és hivatkozásokkal ellátott változata.¹ Írásomban a Csongrád Vármegyei Múzeum (ma: Koszta József Múzeum) háborús veszteségeit kívánom felvázolni. Kutatásaim során felmerült a kérdés, a helyi sajtóból és a levéltári dokumentumokból megismerhetőek-e pontosan a múzeum II. világháborús veszteségei. A tanulmányomban az 1944-től 1947-ig terjedő időszakot vizsgáltam.² Az események jobb érthetősége miatt röviden bemutatom a háború végén fennálló állapotokat, melyek Szentes városát jellemezték. Ezt követően a helyi sajtó által megírt cikkeken és a fellelt levéltári forrásokon keresztül remélhetőleg egy jóval pontosabb képet kaphat az olvasó a múzeum háborús veszteségeivel kapcsolatban. A tanulmányban kitérek arra is, hogy a helyi lapokban felvázolt károk megfelelnek-e a levéltári forrásokban fellelt adatoknak. Az írásom végén közzéteszem a Csongrád Vármegyei Múzeumról megjelent nagyobb tudósítások és cikkek leiratát is, melyek a vizsgált időszakban születtek.³

A II. világháború vége és a megszállás Szentesen

1 Az előadás leiratát lásd Szabó (2022/1) 44-50.

2 A múzeummal kapcsolatos háborús veszteségek cikkei döntően ebben az időszakban keletkeztek.

3 A hiányosan fennmaradt helyi sajtóanyagban a jövőben még előfordulhat egy-egy múzeumi hír illetve cikk, melyeket ebben a tanulmányban nem tudtam feltüntetni.

A II. világháború végén a Vörös Hadsereg kötelékébe tartozó 2. Ukrán Front egységei 1944 szeptember 23-án Battonyánál érték el a trianoni országhatárt és a sík alföldi területen gyorsan nyomultak előre. Szentes térségét október 8-án érték el csapataik.⁴ A várost még október 6-án 2db PO-2es gép bombázta.⁵ Szentes védelmét a 2/1 és a 2/2-es huszárhadosztály látta el. A védekezés során összesen 8 db T-34-est lőttek ki, de miután elveszítették nehézfegyverzetüket visszavonultak a Tisza mögé.⁶ Ekkor keletkezett a város egyik legnagyobb kára, amikor a Tisza hidját felrobbantották.⁷

A Vörös Hadsereg és a román hadsereg megszállta a várost. A háborút követő időszak nem volt problémamentes, mivel a megszálló csapatok az intézményeket és a lakosságot is vegzálták.⁸

A Csongrád Vármegyei Múzeum 1944-ben

A háborút követő első dokumentum, amiben a múzeum megjelent, egy 1944. december 12-én a Polgármesteri Hivatalban felvett jegyzőkönyv, melyből jól látható milyen problémákkal kellett megküzdenie a lakosságnak az itt állomásozó katonaság miatt. A felvételek jelen voltak a városi kertész és a múzeum akkori könyvtárosa Temesváry Lajos.⁹ Elmondták, hogy a Széchenyi ligetben lévő Csongrád Vármegyei Múzeum helyiségeit felfeszítették és katonai célokra használatba vették. A jegyzőkönyvben hivatkoznak egy autós osztagra, melynek parancsnoka ígéretet tett, hogy a múzeum vagyontárgyaiban nem keletkezik kár. Ezzel ellentétben a jegyzőkönyv felvételek a képtárat kiürítették és a néprajzi osztályt feldúlták. Az iratban nem nevezik meg melyik alakulat volt ide beszállásolva, csak annyit írtak le, hogy egy őrnagy azt ígérte, hogy a múzeumban kár nem fog esni. Az sem derül ki világosan, hogy ezeknek a katonáknak a beszállásolása közben, vagy az után lett kiürítve a képtár és feldúlva a

4 Számvéber (2007), 25.

5 Polikarpov 2 többcélú, kétfedeleles szovjet repülőgép, melyet 1928-tól az 1950-es évek közepéig gyártottak. Tömege 770 kg, csúcsebbsége 150 km/h volt. A háború előtt iskolagép, a háború alatt futár, sebesültszállító valamint éjszakai könnyű bombázó feladatokat is ellátott. A szovjet hadseregben a németek által csak „éjjeli boszorkáknak” nevezett női alakulatok is ezzel a típussal repültek. A típusról bővebben lásd: <https://www.masodikvh.hu/haditechnika/repulogepek/szovjet-repulogepek/1932-polikarpov-po-2-futarfelderitgep> Letöltés időpontja: 2023. 05.10. 10:02; A gépről lásd képek 1. kép.

6 Németh (2001), 90-91.

7 A tiszai vashíd németek illetve magyarok általi felrobbantásával kapcsolatban több elmélet is született. Erről bővebben lásd: Fodor (2010), 249-250.

8 A II. világháború végi és a háborút követő szentesi eseményekről lásd bővebben Szabó (2019/3) 39-56., valamint az egyháztörténeti vonatkozásait bővebben lásd. Irsai (2023/1) 20-27.

9 1881. december 2-án született Szentesen. Elemi iskolai tanítói oklevéllel rendelkezett. Állami szolgálatban 1901. szeptember 1-én kezdett dolgozni. 1942. március 1-én került a múzeum könyvtárába. MNL CSML SZFL VIII. 701, Csongrád Vármegye Múzeum (1951-től Koszta József Múzeum) iratai 32/1947.

néprajzi osztály. A könyvtáros elmondta, hogy a szovjet katonák előtt román katonák is tartózkodtak az épületben, majd távoztak. Minden esetben, amikor a katonák elhagyták az épületet, az ajtókat beszögelték, mivel addigra már a záruk és ajtók fel voltak törve.¹⁰

A szentesi sajtó a II. világháború után

A következő részben azt, vizsgáltam meg, hogy mit is tudhattak meg a szentesiek a helyi sajtóból a múzeum háborús veszteségeiről? Több helyi lap is működött Szentesen a vizsgált korszakban. A legelső lap még az 1944-ben pár nappal a megszállást követően jött létre Magyar Népakarat néven. Ez a kommunisták lapja volt és csak pár számot élt meg.¹¹ Az ezt követő Szentesi Lap, mely régi hagyományokkal rendelkező újság volt és ekkor a szociáldemokraták lapja, 1945. január 4-én indult újra, azonban 1945. február 6.-án egy hónap után megszűnt.¹² Egy évvel később 1946. február 2.-án újra megkezdték a lapkiadást, melyet 1947. szeptember 28.-áig folytattak. A múzeummal kapcsolatban nagyon kevés hírt jelentettek meg fennállása során. A kommunista párt lapja a Magyar Alföld néhány nappal a szociáldemokraták lapjának megszűnését követően 1945. február 7.-én kezdte meg működését, mint napilap és egészen 1948-ig jelent meg. Riportokat és beszámolókat is írtak a múzeumról. A harmadik és egyben legkésőbb megjelenő lap a Független Kisgazda Párt érdekeltségébe tartozó Szentesi Ujság volt. Ez a sajtóorgánum 1946. február 17 – 1948. december 25-ig biztosan megjelent.¹³ A múzeumról 1946-1947 között egy országos médiafigyelmet generáló cikk átvételével számoltak be, melyet a későbbiekben ismertettek. A következő részben a sajtóban megjelent, múzeumi híreket mutatom be.

A helyi sajtóban megjelent múzeumi hírek 1944-1947

Az 1944-es év hátralévő része a megszállás nehézségeivel és a romok eltakarításával telt. Egyetlen lap jelent meg, az is rövid ideig, melyben a terjedelmi korlátok és a papírhiány miatt nem fért bele a múzeummal kapcsolatos hír. A város ekkor teljesen el volt vágva a külvilágtól.

10 MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2962/1944.

11 Megjelent: 1944. október 18-28 között.

12 A lap szüneteltetésének az oka nem világos, eddig nem került elő olyan forrás mely bizonyítaná miért nem jelent meg majd egy évig.

13 Ennek a bizonytalanságnak az-az oka, hogy ez a lap nagyon hiányosan maradt fenn, így elképzelhető, hogy a továbbiakban is kiadták.

Az 1945-ös évben továbbra is folytatódott az újjáépítés és a károk felszámolása, de ekkora már újra működött a helyi sajtó. Az év nagyobb részében ismét csak egyetlen helyi sajtótermék volt olvasható, a Magyar Alföld. A mindennapi nehézségek és a pénz folyamatos elértéktelenedése nagyobb nyilvánosságot kapott az újság hasábjain. A múzeummal kapcsolatos hírek csak az év második felében jelentek meg. Az első nagyobb terjedelmű beszámoló 1945. november 7-ei melyben a lap leírta, hogy a háború végén Csallány Gábor¹⁴ a múzeum legértékesebb gyűjteményi anyagát becsomagoltatta ládába és Kiskunfélegyházára, majd később egészen Szekszárdig vitette. Ekkor értesülhetett először az olvasóközönség arról is, hogy az igazgató Budapest ostromakor 1945. januárjában tüdőgyulladásban meghalt. Az itt maradt régészeti és néprajzi osztályt nagy károk érték. A néprajzi anyag 50 százaléka megsemmisült. A könyvtár 19 ezer kötetes gyűjteményéből 2 ezer példány elveszett. A cikk ugyan csak annyit írt le, hogy felelőtlen elemek tehetnek a rombolásért, de mint már korábban említettem egy levéltári forrásból jól kivehető, hogy ezekért a károkért főként a megszálló katonaság volt a felelős. A múzeum anyagát Kátai József¹⁵ múzeumi altiszt rendszerezte ekkor.¹⁶

Az intézmény anyagi helyzetéhez mérten folytak a helyreállítási munkálatok. A Magyar Alföld 1945. december 1-jei számából az olvasók megtudhatták, hogy nemsokára újra látogathatóvá válik a múzeumi könyvtár. A cikkből kiderült, hogy főként magánadományokból két évtizede bővített gyűjteményi egységnek 16.951 kötete élte túl a háborút és 1940 kötete veszett el. Pótolhatatlan veszteség az okmánygyűjteményben keletkezett, mely teljesen odaveszett.¹⁷

Az 1946-os év újabb nagy változásokat hozott a múzeum életében. A Magyar Alföld 1946. február 9.-ei cikkéből megtudhatták az olvasók, hogy a Nemzeti Múzeum Szentesre küldte dr. Zalotay Elemért¹⁸, aki a teljes anyag leltározásáért felelt. Azt nyilatkozta ekkor, hogy

14 Csallány Gábor (1871-1945) régész, a Csongrád Vármegyei Múzeum alapítója és első igazgatója. Életrajzát lásd bővebben Vágvölgyi (2021/6) 7-11. Csallány Gábor régészeti munkásságáról bővebben lásd. Hergott (2023/1) 5-20. Ásatáson készült fényképét lásd képek 2. kép.

15 1906. augusztus 27-én született Szentesen. Négy elemi osztályt végzett. 1930. október 1-től volt állami szolgálatban. A múzeumhoz 1941. május 1-el került majd 1942. június 26-án már II. osztályú altisztként dolgozott. A háború végén Szentesen maradt, ő rendezte a múzeum háború után károkat szenvedett anyagait. A Magyar Alföld 1947 június 15-ei számában beszámolt róla, hogy a múzeum restaurátori képzésre küldte. Csongrád Vármegyei Múzeum Iratai 220/1942, Csongrád Vármegyei Múzeum Iratai 32/1947, Magyar Alföld 1947. június 15. 5.

16 Magyar Alföld 1945. november 7. 3. Hazakerülnek a szentesi múzeum világhírű kincsei – Kátai József múzeumi altiszt nagyszerű munkája a múzeumi értékek megmentéséért

17 Magyar Alföld 1945. december 1. 2. Rövidesen megnyílik az olvasóközönség előtt a múzeumi könyvtár – A város egyetlen közkönyvtárából hiányoznak az újdonságok

18 Dr. Zalotay Elemér (1894-1968) régész, könyvtáros, múzeumigazgató. Életrajzáról bővebben lásd. Vörös (1994-1995) 202-203. Ásatáson készült fényképét lásd képek 2. kép

a József Attila utcai épületben¹⁹ lévő anyagokat sértetlenül megtalálta, köszönhetően Kátai Józsefnek. A ligeti épületben súlyos, de pótolható károk keletkeztek. Ebből a cikkből derült ki az is, hogy Csallány Gábor 20 ládányi anyagot szállíttatott el Szekszárdra. A vármegye árvaszéki elnöke és Kátai József vizsgálták meg ezeket, melyek közül 10 darabot épen 10-et pedig erősen megrongálva találtak meg. A képtár nagy részét meglelték, de hiányzott 76 db aranypénz, 190 ezüst tallér és 35 db aranyékszer.²⁰

A múzeumi szolgáltatások is újraindultak. A látogatók ismét birtokba vehették a múzeumi könyvtárat, melynek a megnyitására 1946. április 1.-ig kellett várniuk. Erről a Szentesi Lap 1946. március 31.-ei rövid hírei között számolt be. A múzeum leletei eközben még mindig Szekszárdon voltak.²¹

Az elszállított anyagok holléte foglalkoztatta a helyi lakosságot. A Magyar Alföld 1946. május 19.-i számában számolt be arról, hogy nemsokára visszahozzák a múzeum tulajdonát képező ládákat. Erre eddig azért nem került sor, mivel a pengő ebben az időszakban folyamatosan romlott. Az utat ekkori áron kilométerenként 18 ezer adópengőért vállalták és ehhez a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége segítségét is igénybe vették. Itt tűnik fel először dr. Zalotay neve először, mint megbízott múzeumigazgató.²² A Csongrád Vármegyei Múzeum iratai között kutatva kiderült, hogy hivatali esküjét 1946. június 7-én tette le és ettől kezdve hivatalosan is az intézmény vezetője lett.²³

Az 1946-os nyár sem telt eseménytelenül a múzeum életében. A Kis Ujság 1946. június 15.-ei számában megjelent egy cikk „A szekszárdi cigánysoron adják-veszik a szentesi múzeum arany és ezüstkincseit”²⁴, melyet szinte szóról szóra átvette a helyi Szentesi Ujság is „Ki a felelős a szentesi múzeum kincseinek elkallódásáért? – A szekszárdi cigánysoron üzérek veszik a szentesi múzeum aranyait” címmel.²⁵ A cikkekben összefoglalták, hogy a háború végétől mi történt a múzeumban. Ekkor írták le először, hogy október 6-án pakolták fel a húsz ládát és szállították el Kiskunfélegyházára majd Szekszárdra. Félegyházáról a ládákat a célállomásukra dr. Dobay Andor²⁶ akkori alispán szállíttatta el. A szekszárdi múzeumot a szovjet csapatok igénybe vették és mint hadikórház hasznosították. A ládákat kiszállították és feltörték. A cikk

19 A 20. század közepén a József Attila u. 19., napjainkban: József Attila u. 12. egy üresen álló telek, aminek a helyén állt az egykori múzeumi épület.

20 Magyar Alföld 1946. február 9. 2. A Nemzeti Múzeum kiküldöttje leltározza a szentesi múzeumot.

21 Szentesi Lap 1946. március 31. 3. oldal Megnyílt a Csongrádvármegyei Múzeum könyvtára

22 Magyar Alföld 1946. május 19. 2. oldal Rövidesen hazakerül a szentesi Múzeum elszállított anyaga – Dr. Zalotay Elemér nyilatkozata a múzeum és sajtó együttműködésének kulturpolitikai hivatásáról

23 Csongrád Vármegyei Múzeum Iratai 55/1946.

24 Kis Ujság 1946. június 15. 3.

25 Szentesi Ujság 1946. június 23. 2.

26 Személyéről életrajzi adat nem lelhető fel.

azt állítja, hogy a 80 festményből álló képtárat lakásokba hordták szét, a használható dolgokat elvitték az értéktelennek vélt leleteket pedig szétszórták. A névtelen cikkíró megemlíti, hogy a húsz ládából egyben hatkilónyi arany és ezüsttárgy volt elcsomagolva. Ebből Kátay József egy V. Ferdinánd korabeli aranytallért a szekszárdi cigánysoron vásárolt meg 5 millió pengőért pár héttel ezelőtt. Összehasonlítás képpen ha megnézzük az akkori árakat, egy újság május elején még csak 600 ezer pengő volt, május közepén pedig már 6 millió pengőbe került. Azt is leírta a cikkíró, hogy rendszeresen adták el a múzeum anyagait, bár erre konkrét példát nem tudott bemutatni. Az elveszett aranyláda ügyében elismeri, hogy az aranytalléron kívül más tárgy nem került elő, ezeket szerinte valószínűsíthetően beolvastották. A cikkben egyéb érdekes megállapítás is született a múzeum eltűnt tárgyaival kapcsolatban. Ezt jól illusztrálja a következő mondat is: *„Így tűnt el az az aranyserleg is, amelyből a régészeti szakértők megállapítása szerint Attila hun fejedelem itta a borát.”*. A cikk végén a háborús veszteségekért felelős személyt próbálta megtalálni valamint kitért a Szentesen maradt anyagokra is, melyek szintén megrongálódtak. *„A csőcselék a madarakat összetépte, a könyvtárat kidobálta, a néprajzi osztályról pedig minden használhatót elloptak, még az épülete ablaküvegeit is kiszedték.”* Azt is megemlítette, hogy Dr. Zalotay Elemér az anyag újra rendezésén dolgozik, hogy látogatható legyen az intézmény. Az itt megjelenő utolsó mondat lehet az, ami miatt sokan úgy gondolták eddig, hogy a múzeumi anyag hatalmas károkat szenvedett a háború során. *„A már nagyjából rendbehozott szentesi anyag pedig a negyedrészt sem teszi ki annak, amit a szentesi múzeum régen jelentett.”*²⁷ Ennek a mondatnak a valóságtartalmára még kitérek a tanulmány végén.

Erre a cikkre a Magyar Alföld 1946. június 26. és 27.-ei számaiban két válaszcikk is született. A június 26-ai cikkben dr. Kunszeri Béla²⁸ alispán és dr. Zalotay Elemér múzeumigazgató cáfolják a megjelent állításokat. Az alispán szerint a Kis Ujság cikke kiszínezte a múzeum ügyeit, de a szóbeszéd okán felgyorsítják a ládák hazaszállítását. Ezt követően a múzeumigazgatót is megkérdezték a 20 láda ügyében. Zalotay elismerte, hogy a 20 ládát rongálódás érte, de a cigánysoron nem történt meg a tárgyak értékesítése. Azt szintén elismerte, hogy a ládából 180 darab arany és ezüstpénz elveszett. A festmények és a régiségtári holmik közül minden hiánytalanul megvolt. A cikk végén megnyugtatja a helyi olvasókat, hogy a hazaszállított anyagot nemsokára kiállítják és a látogatók meggyőződhetnek róla, hogy nem

27 Ez az utolsó mondat és maga a bekezdés már nem szerepelt a Kis Ujság féle cikkben, amit átvett a Szentesi Ujság 1946. június 23. 2.-ai száma.

28 Személyéről életrajzi adat nem lelhető fel.

semmisült meg a múzeum világhírű gyűjteménye.²⁹ A Magyar Alföld 27.-én megjelentette Zalotay nyilatkozatát „A szentesi múzeum igazgatója válaszol a Szentesi Ujságnak – Mi az igazság a szentesi múzeum ügyében” címen. Ebben mind a Kis Ujság, mind a Szentesi Ujságban megjelent állításokat visszautasítja, és megemlíti, hogy egyik sajtóorgánum sem kért tőle felvilágosítást. A nyilatkozatot az igazgató minden helyi újságnak elküldte a sajtótörvényre hivatkozva.³⁰ A Szentesi Lapban biztosan nem jelent meg, a Szentesi Ujság június végi számában megjelenhetett, de itt hiányzik két szám így ez nem jelenthető ki biztosan.

A júniusi országos sajtóérdeklődés ténylegesen felgyorsította a múzeum Szekszárdon lévő anyagának hazahozatalát. Erre 1946. július 16-án került sor, amiről beszámolt a Magyar Alföld két nappal később. Az anyagot a József Attila utcai épületbe vitte egy teherautó. A 20 ládából 17-et sikerült hazahozni. Három láda, melyekben a szakkönyvtár anyaga volt szétesett és emiatt Szekszárdon magánemberek őrizete alatt hagyták. A cikk végén az igazgató megemlíti, hogy számba veszi az anyagokat és megteszi a jelentését az alispánnak és a Közgyűjtemények Országos Felügyelőségének.³¹

A múzeum rendes működése 1946. augusztus végére állt helyre. Erről egy Magyar Alföld cikk számolt be „A szentesi múzeum rendezetten, felkészületen várja a látogatókat az ország minden részéből” címmel, ahol dr. Zalotay Elemér egy újabb rövid összefoglalót ad a Szekszárdi veszteségekről. Itt egy új eddig nem említett adatot is leírtak. A képtár esetében 32 db kép hiányzott, melyből 3 db a Szépművészeti Múzeum tulajdonát képezte. Ezt követően a múzeum jövőjéről is szó esett. A legfontosabbnak a múzeumi anyag publikálását és a gyűjteménygyarapítást jelölte meg az igazgató. A cikkben a könyvtárat és a József Attila utcai épületet is bejárták, valamint felröppent egy hír arról, hogy ezt az épületrészt internátusnak szeretnék átalakítani, mely elgondolás a későbbiekben többször felmerült, de nem valósították meg.³²

Az 1946-os év további részében csak egy hír jelent meg, szeptember végén mind a Szentesi Lapban, mind pedig a Magyar Alföldben közölték, hogy a kubikus szobrot a ligeti épület előtt fogják felállítani.³³

29 Magyar Alföld 1946. június 26. 3. Jövő héten hazakerülnek a szentesi múzeum elszállított kincsei – Beszélgetés Zalotai Elemér igazgatóval

30 Magyar Alföld 1946. június 27. 3. A szentesi múzeum igazgatója válaszol a Szentesi Ujságnak – Mi az igazság a szentesi múzeum ügyében

31 Magyar Alföld 1946. július 18. 4. Hazaérkezett a szentesi múzeum Szekszárdra hurcolt anyaga – Zalotay Elemér dr. nyilatkozata a múzeum újjászervezéséről

32 Magyar Alföld 1946. augusztus 23. 3. A szentesi múzeum rendezetten, felkészülten várja a látogatókat az ország minden részéből – Dr. Zalotay Elemér nyilatkozik terveiről

33 Szentesi Lap 1946. szeptember 25. 3. Munkásszobor lesz a kubikusszoborból; Magyar Alföld 1946. szeptember 25. 3. A múzeum előtt felállítják a „munka” szobrát

Az 1947-es évben ismét a nyári időszak számított a múzeumi hírekkel kapcsolatos időszaknak. A Magyar Alföld június 15.-ei számában számol be róla, hogy Kátai József, miután elvégzi a tanfolyamot a múzeum restaurátora lesz.³⁴ Szintén ebben a lapban június 28.-án a képtár állapotáról jelent meg egy cikk. A háborús károk a festményeket is érintették. A múzeumban ekkor 94 db kisebb nagyobb festmény volt, de a viláégés során 34 db elveszett. A megmaradt képek többsége keret nélkül lógott a falon, mivel döntő többségük fa keretét egyszerűen eltűzelték.³⁵

A Csongrád Vármegyei Múzeum II. világháborús veszteségei

Végezetül azt vizsgálom meg, hogy a helyi sajtóban leírtak mennyiben felelnek meg a Csongrád Vármegyei Múzeum Irataiban megjelent számadatoknak. A cikkekben megjelent múzeumi háborús veszteségek főként a ligeti épületben maradt néprajzi gyűjtemény felét illetve a könyvtár körülbelül 2 ezer kötetét érintette, valamint teljesen megsemmisült az okmánytár. A Szekszárdra elszállított anyagból elveszett 76 db aranypénz, 190 db ezüst tallér, 35 db aranyékszer, a festmények közül pedig 32 db a háborús veszteség.

Ezzel összevetve a Csongrád Vármegyei Múzeum Irataiban a háborús veszteség számadatai kissé más képet festenek. Ezek között az iratok között kutatva előkerült a II. világháború végén Csallány Gábor által az alispánnak 1944. március 1-én készített felmérése a múzeumi gyűjtemények darabszámairól.³⁶ A háború után 1947. október 7-én dr. Zalotay Elemér szintén készített egy ennek megfelelő beszámolót a múzeumi gyűjtemény állapotáról.³⁷ A két adat ismeretében láthatóvá válik mekkora volt a múzeum valódi háborús vesztesége gyűjteményenként. Ezeket az adatokat a tanulmány végén az infografikák részénél feltüntetve közlöm két grafikon és egy táblázatos formában, melyben az előbb már említett két múzeumi felmérés számait összegeztem.

A legnagyobb veszteségeket a képek, szobrok és képzőművészeti gyűjteményi főcsoport szenvedte el, a maga 70 %-os arányával. Ez a gyűjteményi egység 228 darabos veszteséget szenvedett, de azt nem lehet tudni, hogy ezekből mennyi volt pontosan a festmények, a szobrok illetve a bútorok pontos száma, mivel a felmérések során egyben tüntették fel őket. Ezt követi

34 Magyar Alföld 1947. június 15. 5. Restaurátora lesz a szentesi múzeumnak

35 Magyar Alföld 1947. június 28. 2. oldal Az ország negyedik képtára a szentesi múzeumban – A háború következtében súlyos veszteség érte a gyűjteményt

36 MNL CSML SZFL VIII. 701, Csongrád Vármegye Múzeum Iratai 42/1944.

37 MNL CSML SZFL VIII. 701, Csongrád Vármegye Múzeum Iratai 186/1947.

a természetrajzi gyűjtemény, melynek majdnem a fele semmisült meg. A könyvtár, okmánytár is jelentős károkat szenvedett el. Az állományának a negyedét érintette a háborús pusztítás. Itt is a korábban már említett összevonás figyelhető meg. A helyi sajtó azonban írt róla így ezek alapján meg lehet becsülni a veszteségeket. Amennyiben igaznak tekintjük a Magyar Alföldben megjelent számadatokat, a háború előtt utolsó felmérésben 18.891 db-os könyvtári állományról beszélhetünk, melynek 10.3%-a³⁸ vesztett el.³⁹ Az okmánytár így 1944-ben 4.723 darabos lehetett, melyből 4.509 darab tehát az állomány 95,4 %-a semmisült meg. Ez alapján a cikkben megjelent állítás az okmánytár teljes megsemmisüléséről valósnak látszik.⁴⁰ Szintén ebben a lapban írtak a néprajzi gyűjtemény 50 százalékos veszteségéről, ami szerencsére nem volt igaz, mivel itt csak az állomány körülbelül negyede volt érintett.⁴¹ Nagy valószínűség szerint ezt a természetrajzi csoporttal keverték össze az újságírók, mivel itt az anyagok majd fele szenvedett károkat. Arányait tekintve a numizmatikai gyűjtemény (pénzek, érmék, papírpénzek) érméinek majd negyede tűnt el. Ennél az egységnél nem rendelkezünk pontosnak tekinthető adatokkal a helyi sajtóanyagban, emiatt nem lehet kikövetkeztetni, hogy ezen a csoporton belül mekkora arányban semmisültek meg az érmék illetve a papírpénzek. A két arányában „legkisebb” kárt szenvedett csoportba a régészeti (régiségtári főcsoport) és a bútorokat tartalmazó gyűjtemény tartoztak. Darabszámot tekintve azonban a régészet, a maga 10.220 darabos és a numizmatikai gyűjtemény, a maga 8.995 darabos veszteségével szenvedte el a legnagyobb károkat. Ahogy látható pénzekkel kapcsolatban a megjelent cikkek 266 darabos hiányánál jóval nagyobb volt a veszteség. A múzeumról szóló helyi cikkek egy-egy főcsoport esetében pontosan, máshol összekeverve egy másik gyűjteményi egységgel, de próbálták pontosan leírni a háborús veszteségeket. Az országos sajtó már jóval nagyvonalúbban bánt a múzeumi károkkal kapcsolatban. A Kis Újságból átvett, majd a Szentesi Újságban is lehozott anyag egyenesen úgy írt, mintha a múzeum anyagainak csak a negyede élte volna túl a háborút.⁴² Az egyes gyűjteményi egységekben tényleg jelentős károk keletkeztek, de az az állítás nem igaz, hogy a múzeumi anyag csak negyede élte túl a háborút.

38 A könyvtári állomány veszteségeinek további árnyalásához tartozik az is, hogy az 1946-os évben készült egy kimutatás dátum nélkül a Csongrád Vármegyei Múzeum könyvtárából beszolgáltatott fasiszta művekről. Ez a tétel 1746 db-ot számlált. Azt nem tudni, hogy ez a mennyiség az 1947-es dr. Zalotay Elemér féle felmérésben, mint háborús veszteség szerepel-e vagy sem. MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 445/1946.

39 Magyar Alföld 1945 december 1-jei cikkje alapján 16.951 db-ot számlált a könyvtár ekkor melyből 1940 db vesztett el a háború során.

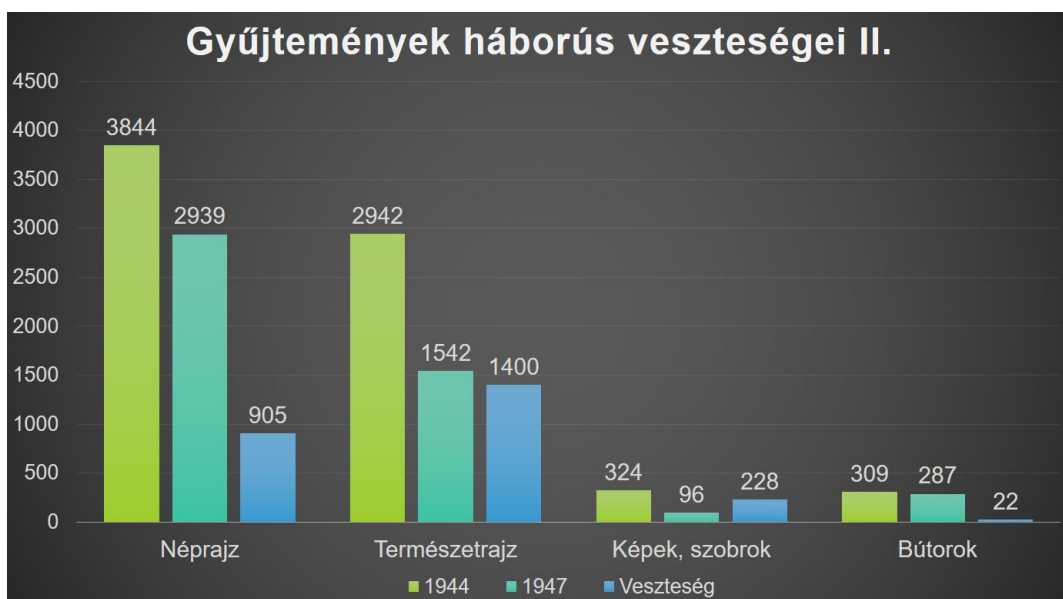
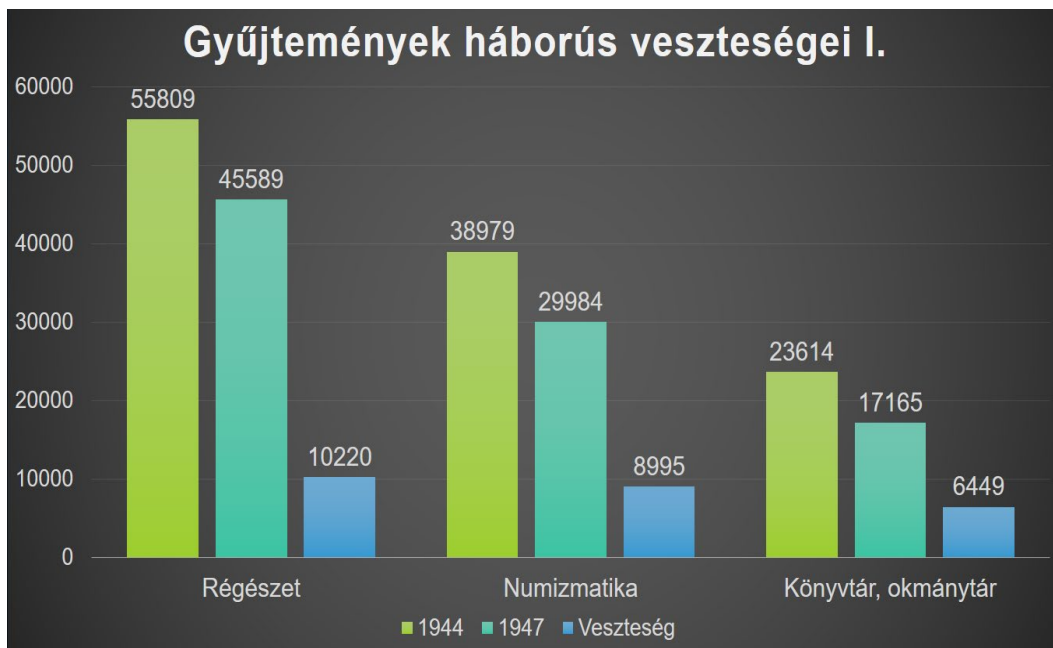
40 Magyar Alföld 1945 december 1. 2.

41 Magyar Alföld 1945. november 7. 3.

42 „A már nagyjából reendbehozott szentesi anyag pedig a negyedrészt sem teszi ki annak, amit a szentesi múzeum régen jelentett.” Szentesi Újság 1946. június 23. 2.; Kis Újság 1946. június 15. 3.

Ezzel ellentétben az látható a két korábban említett felmérést összevetve, hogy az állomány háromnegyede szerencsésen túlélte a háborút. A legnagyobb pusztítás a képek, szobrok, képzőművészet főcsoportban, a természetrajzi főcsoportban és az okmánytárban keletkezett. Ez utóbbi szinten teljesen megsemmisült. Az 1944-es anyagból 28 ezer tárgy és lelet semmisült meg vagy tűnt el, így a Csongrád Vármegyei Múzeum végleges vesztesége a 23 százalékos volt a II. világháború után.

Infografikák a Csongrád Vármegyei Múzeum II. világháborús veszteségeiről

Kimutatás a Csongrád Vármegyei Múzeum anyagáról 1947. évi június hó 30-i állapot szerint			
Gyűjtemények	Állomány (db) 1944	Állomány (db) 1947	Veszteség db (%)
I. Néprajzi Főcsoport	3.844	2.939	905 (-23,6 %)
II. Természetrizsi Főcsoport	2.942	1.542	1.400 (-47,6 %)
III. Régiségári Főcsoport	55.809	45.589	10.220 (-18,4 %)
IV. Pénzek, érmék, papírpénzek	38.979	29.984	8.995 (-23,1 %)
V. Képek, szobrok, képzőművészet	324	96	228 (-70,4 %)
VI. Könyvtár, okmánytár	23.614	17.165	6.449 (-27,4 %)
VII. Bútorok	309	287	22 (-7,2 %)
Összesen	125.821	97.602	28.219 (-23 %)

Múzeumi sajtó hírek 1945-1947

Magyar Alföld

1945. november 7. szerda 3. oldal

Hazakerülnek a szentesi múzeum világhírű kincsei – Kátai József múzeumi altiszt nagyszerű munkája a múzeumi értékek megmentéséért:

„Csallány Gábor bácsi ötvenöt esztendeig vallatta a csongrádi rögöket. Előbányászott ezalatt az idő alatt több, mint százezer darabból álló olyan páratlan régiséggyűjteményt, amelyet éppúgy ismernek Párisban, mint Csikágóban. A szentesi múzeum világhírű – ezt elismerik mindenütt, akár belföldön, akár külföldön. Nem volt ritkaság az utóbbi évtizedben, hogy számottevő európai képeslapok oldalas képesriportokban foglalkoztak a szentesi múzeum leleteivel. Világhírű tudósok keresték fel a szentesi múzeumot, tanulmányozták annak leleteit, az ötezernyi aranyírt, a bronzkort, a rézkort, a germánkorszak történelmi leleteit.

Csallány bácsi találta meg az első kőkori sebészkeést is, ez a lelet az egész világon egyedülálló. Ezzel a sebészkeessel végezték el a kőkorszakban a koponyalékelést, meg egyéb fontos belső műtéteket. Akárki megláthatta ezeket a leleteket a szentesi múzeum archeológiai osztályán. Attila fejedelem aranyedényei is ott voltak a szentesi múzeumban. A hunkorszaknak olyan páratlan leletkincsei voltak itten, amilyen sehol a világon nem találhatni. Ez érthető is, hiszen Attila udvara valahol itt, a csongrádi vidéken állott.

Elmenekül a múzeum...

Amikor a háború viharai közeledtek Szentes felé, Csallány Gábor múzeumigazgató ládába rakatta a múzeumot. Az oktalan hírverés hatása alatt az öreg tudós, akinek valóban egész élete munkáját jelentette az intézmény, elhatározta, hogy békésebb vidékre viszi a leleteit. Először valami eldugott tanyára akarta elcipelni, hogy senki se tudjon róla, de azután egy hivatalos intézkedés hatása alatt mégis úgy vélte jobbnak, hogy elviszi a városból az ő és az egész vármegye féltve őrzött kincseit.

Először Kiskunfélegyháza felé ment a múzeum, ez lett volna az első állomás. El is jutottak ideig, ám amikor Csallány Gábor valami okból még egyszer visszajött Szentesre, innen már sietve indult vissza Félegyházára és a múzeumot is tovább vitte magával. Elvitte egészen Szekszárdig.

Hogy Csallány Gábor hogyan került vissza Pestre, azt nem lehet megállapítani. A visszatért családtagok annyit közöltek az illetékes hatóságokkal, hogy Csallány Gábor januárban Pesten tüdőgyulladásban meghalt. A múzeum pedig jelenleg Szekszárdon van, a városi múzeumban.

A szentesi múzeum néprajzi osztálya és a régiség-osztályának egy része idehaza maradt. Ugyancsak itthon maradt a 19.000 kötetes múzeumi könyvtár is. Ezek az osztályok a háború folyamán súlyos károkat szenvedtek. A könyvtárból 2000 kötet veszett el, a néprajzi osztálynak pedig 50 százaléka megsemmisült. A kitömött madarakat szétépték, preparált állatritkaságokat megsemmisítették és kihányták az udvarra felelőtlen elemek. A múzeum néprajzi osztályának egyik legértékesebb darabját, a nyolclábú malacot, amely egy nyolcliteres spirituszos üvegben volt konzerválva, összetörték és csak a múzeum éber altisztjének köszönhető, hogy a felelőtlen cselekményt elkövetők a veszedelmes preparáló szertől bajt nem szenvedtek.

Az altiszt dicsérete

A tavaly őszi pánik alkalmával a szentesi múzeumot mindenki elhagyta. Az igazgató a legértékesebb dolgokat elvitte magával, de rengeteg értékes tárgy maradt még itt, amelyek a megmentésüket kizárólag Kátai József múzeumi altisztnek köszönhetik. Ez az altiszt, aki iskolai képzettségét messze meghaladó műveltséggel és szorgalommal intézte a múzeumi ügyeket a legárvább időkben is, indította meg a mozgalmat, hogy a szentesi múzeum világhírű kincseit minél hamarabb hazahozzák. Igyekezetét siker koronázta.

A szentesi múzeum világhírű kincsei ugyanis – amint azt a vármegye hivatalosam megállapította –, a szekszárdi városi múzeumban vannak elhelyezve, ládába csomagolva, ahogyan azt még Csallány Gábor oda szállította. A vármegyétől nyert értesülésünk szerint a jövő héten autóval elindul egy bizottság, hogy a műkincsek azonosságát megállapítsa és haladéktalanul való hazaszállításáról gondoskodják. Minden előkészület megtörtént arra nézve,

hogy a múzeum minél hamarabb a szentesi és csongrádmegyei közönség, de azon túl az egész ország és az egész kulturvilág rendelkezésére álljon.

Értesülésünk szerint Kátai József altisztet, aki a múzeum ügyét egyedül viselte szívéen a legkritikusabb időkben is és a legtöbb itthon maradt érték megmentésében neki volt a legnagyobb szerepe, előléptetik szakaltisztté és a múzeum ügyeinek intézésében az eddiginél nagyobb szerepet fog kapni. Valóban megérdemi Kátai József altiszt, ha előléptetik.”

1945. december 1. szombat 2. oldal

Rövidesen megnyílik az olvasóközönség előtt a múzeumi könyvtár.

„A könyv tudás, a tudás hatalom: ez az aranymondás sohasem volt annyira időszerű, mint a demokrácia idejében. Aki olvas, az tud is, és minél több tudása van az embernek, annál nagyobb erővel rendelkezik. A tudás előtt megnyílik az élet széles kapuja. Olvassunk tehát sokat, ne legyünk ellenségei a nyomtatott betűnek.

A könyv ma nagyon drága, csaknem megfizethetetlen. A dolgozó rétegnek nem áll módjában új könyveket szerezni. A múltban sem állott módjában, pedig akkor aránylag olcsón lehetett a könyvekhez hozzájutni. A legegyszerűbb módja az olvasásnak a közkönyvtár, vagy kölcsönkönyvtár.

Szentesen ilyen jelenleg csupán egy létezik, a múzeumi könyvtár.

Két évtizeddel ezelőtt keletkezett a múzeum könyvtára. Az anyagot legnagyobb részben magánosoktól kapta adományként a múzeum. Az összegyűjtésnek ez a módja meglátszik a könyvtár anyagán. Van szépirodalmi osztálya, színműirodalmi gyűjteménye, történelmi, nyelvészeti, földrajzi, jogi, történettudományi, filozófiai és természettudományi osztálya. Az egyes osztályok elrendezése most folyik és a katalógusba való foglalás is rövidesen befejeződik. A tavaly őszi események következtében a könyvtárak, köztük a múzeumi könyvtár is súlyos károkat szenvedtek. Még a gimnázium tanári könyvtárát is alaposan megdézsmálták illetéktelen kezek. A múzeumi könyvtár olyan helyen volt, a ligeti épületben, ahol a legnagyobb lehetősége nyílt annak, hogy illetéktelen kezet belenyúljanak a könyvtár szobáiba. Most, ahogy a könyvtár újrendezése lassan befejeződik, azt látjuk, hogy a tavalyi könyvállományból eltűnt 1940 kötet, megmaradt 16.951 kötet. A felbecsülhetetlen értékű okmánygyűjtemény, amelyben pótolhatatlan muzeális értékek voltak teljesen megsemmisült. Ennek az osztálynak a megsemmisülése a múzeum egyik legérzékenyebb kára.

A Révai Nagy Lexikon néhány kötetét is ellopták, így az egész 22 kötetes sorozat úgyszólván használhatatlanná vált.

Meglátogattuk a rendezés alatt álló könyvtárat, ahol Temesváry könyvtáros adott érdekes felvilágosításokat a gondozása alatt lévő könyvekről.

– Friss anyag alig van a könyvtárban, – mondotta Temesváry könyvtáros, – az utóbbi esztendőben, de tulajdonképpen a könyvtár fennállása óta a vármegye alig fordított gondot a könyvtár gyarapítására.. A növekedést mindig a magános adakozóknak köszönhattük. Évente 2-3 új könyvet kaptunk a vármegyétől, így nem tudtunk lépést tartani a korral. Szerintem az volna a helyes, hogy a vármegyei költségvetésbe évente bizonyos összeget állítanának be, amely a könyvtár gyarapítására szolgálna. – Amint a könyvtárat rendeztük és a katalógusokat felfektettük, azonnal megnyitjuk a könyvtárat a közönség számára. Az előfizetési díj tekintetében még nincsen döntés. Mindenesetre tekintetbe fogja venni az illetékes vármegyei hatóság, hogy a múzeumi könyvtárat a társadalom minden rétege használja, így az olvasási díjat méltányosan fogja megállapítani.

Elmondotta Temesváry könyvtáros azt is, hogy a könyvtár kezdettől fogva nagy népszerűségnek örvendett és nagy forgalmat bonyolított le. A könyvtári napokon sűrű sorokban keresték fel a könyvtári szobákat mindenféle foglalkozású olvasók. Akár vizsgára készülő fiatal tudósok, akár szépirodalom után vágyódó asszonyok, leányok, akár pedig forrásmunkákat kereső tanulók jöttek: mind megtalálták a nekikvaló anyagot.

Jön a tél, a hosszú estéken és a szürke délutánokon szükség lesz a jó könyvekre. A munkásember leginkább télen ér rá olvasni. A mezei munkás és a kubikos a jóidő nagy részért munkában tölti el, ilyenkor nincs ideje a betűvel foglalkozni. Az önművelés ideje elérkezik most is. Minél előbb meg kell nyitni a múzeumi könyvtárat és a lehetőség szerint jó volna feltölteni újabb, korszerű anyaggal

A szocialista irodalom alkotásai minden bizonnyal hiányoznak a könyvtár anyagában. Ezeket is be kell szerezni. A demokrácia mindenkinek meg akarja adni a lehetőséget arra, hogy a magasabb kultúrát elsajátíthassa. – A könyvtár a kultúra szolgálatában áll. Tegyen eleget kedves kötelességének.”

1946. február 9. szombat 2. oldal

A Nemzeti Múzeum kiküldöttje leltározza a szentesi múzeumot

„Több ízben írtunk már arról, hogy a világhírű szentesi múzeum értékeit a budapesti ostrom alatt elhunyt Csallány Gábor múzeumigazgató az oroszok bevonulása előtt 20 ládába csomagoltatta és elvitette Szentesről. A húsz láda kalandos utazás után Szekszárdra került, ahol az értékek elkallódtak, a ládák tartalmának egy részét ismeretlenek hurcolták szét, az arany és ezüstleletek legnagyobb része azonban nyomtalanul eltűnt.

Báthori Lajos alispán nemrég bizottságot küldött Szekszárdra, hogy az ottlévő múzeumi tárgyakat kutassák fel és vegyék leltárba, hogy azok hazahozhatók legyenek. Dr. Varga Béla vármegyei árvaszéki elnök és Kátai József múzeumi altiszt utaztak el Szekszárdra, akik 10 ép ládát és 10 erősen megrongált ládát meg is találtak, a nagyértékű képtár anyagának legnagyobb részét is megtalálták, az arany és ezüstpénzeket és az ékszereket azonban seholsem lelték meg.

Hiányzik 76 aranypénz, 190 ezüst tallér és 35 aranyékszer. Ezeknek a tárgyi értéke is nagy ugyan, felbecsülhetetlen a muzeális értéke, úgyhogy ha ezeket nem sikerül meglelni, akkor pótolhatatlan veszteség éri a szentesi múzeumot. Az ezüstpénzek súlyának felét, ami darabszámra százat tesz ki, megtalálták.

A Nemzeti Múzeum leküldette Szentesre dr. Zalotay Elemér múzeumi tisztviselőt, aki sokáig volt a szentesi múzeum könyvtárának vezetője és aktív munkása a régészeti irodalomnak és a magyar történelemnek, hogy szedje leltárba azokat a muzeális dolgokat, amelyeket ne hurcoltak el Szentesről. Dr. Zalotay a József Attila-utca múzeumépületben mintegy két hete dolgozik a múzeum anyagának átvizsgálásán. Felkerestük munkája közben és megkérdeztük, mi a helyzet a múzeum mostani állapotában és milyen remények táplálhatók az elkallódott kincsek hazahozatalával kapcsolatban.

– A múzeum városi épületében elhelyezett holmikát rendben, csak nem sértetlen állapotban találtam – mondotta Zalotay dr. – Nagy érdeme van ebben Kátai József altisztnek, aki tőle telhetőleg igyekezett a rombolásokat és lopásokat megakadályozni. A ligeti épületben azonban a felelőtlen közönség súlyos, de pótolható károkat okozott. A néprajzi osztályt erősen megrongálták, a könyvtárban is jelentékeny veszteség volt, a könyvtárat azonban Temesvári könyvtáros megfeszített munkával már teljesen rendbehozta. A könyvtár rövidesen megnyílik a közönség számára.

– A múzeum itthon lévő értékeit most felleltározzuk, elrendezzük, a Szekszárdon lévő ládákat pedig, amint arra alkalom lesz, hazaszállítjuk. Hisszük, hogy ha minden érték itthon lesz, sikerül a múzeumot olyan állapotba helyezni, hogy ismét visszanyeri régi hírét. Hála Istennek, elmondhatjuk azt, hogy az ország összes vidéki múzeumai közül mi állunk a legjobban. Ha a ládákat el nem szállítják az orosz bevonulás előtt, akkor a szentesi múzeumnak úgyszólván semmi kára nem lett volna.

A múzeummal kapcsolatban meg kell említenünk az igazgatói állás betöltését is. A szentesi múzeum ugyanis jelenleg vezető nélkül van, mivel a legutolsó kinevezett igazgató, dr. Ferdinándy Mihályt három évvel ezelőtt liszaboni követségünkhöz kultur-attasénak nevezték ki. Állását el sem foglalhatta, de nem is valószínű, hogy Szentesre visszatér. Gondoskodni kell tehát arról, hogy a múzeum vezetőt kapjon és szakavatott irányítás mellett megkezdje, illetve folytassa kulturális tevékenységét.”

1946. május 19. vasárnap 2. oldal

Rövidesen hazakerül a szentesi Múzeum elszállított anyaga – Dr. Zalotay Elemér nyilatkozata a múzeum és sajtó együttműködésének kulturpolitikai hivatásáról

„Szentes egyik legszebb és leghangulatosabb részén vagyunk, a ligetben. A tavasz egész pompájában kibontakozott. A sétányok fölé boruló lombkoronák levélcserépei mint hatalmas kupola fedik be a gondozott utakat, melyeken eleven mozgást érzünk. F fiatalok és idősök hónapok alatt könyvkötetekkel sietnek a Múzeum felé és a könyvtárba, ahol Temesvári Lajos könyvtáros és Kátai József szaktiszt állanak a kultúra és irodalom alkotásai iránt érdeklődők rendelkezésére. Az épület másik szárnyában dr. Zalotay Elemér, megbízott vezető tart éppen előadást a gimnázium egyik felső osztályának.

Ide tartunk mi is s mikor az előadásnak vége megkérdezzük az igazgatót: mi is múzeumunk pillanatnyi helyzete?

– Körülményeink – feleli előzékenyen az igazgató – pillanatnyilag nyomottak. Ez azonban azonnal meg fog szűnni, mihelyt az ország közgazdasági helyzete megerősödik. Most még nem gondolhatunk külső, ásató munkára, az abbamaradt kutatás folytatására, de pótoljuk ezt a belső munka erőteljes fokozásával. A legfontosabban túljutottunk. A gyűjtemények megnyíltak, a könyvtár működik s ezzel újra hivatásunknak élhetünk.

– Pillanatnyilag legnagyobb problémánk a Szekszárdra szállított anyagnak a hazahozatala. Hogy mekkora költség ez, csupán egy számadatot: fuvardíj km-ként tizenhét adópengő és Szentes Szekszárd között a távolság 181 km. Ennek ellenére megvan most már a kilátás arra, hogy az ott lévő értékek hazakerüljenek, mert a Közgűjtemények Orsz. Főfelügyelősége segítségünkre jött azzal, hogy a költség kiutalását a kultuszminiszternél szorgalmazza...

A sajtó látogatásának mindig örülök, mert a sajtó és múzeum együttműködéséből sarjadhatnak művelődésünk helyi legértékesebb eredménye. Mindketten a kultúra

letéteményesei és hivatott fejlesztői vagyunk. A mai gyors hírszolgálat idején, a tudományos és művészeti mozgalmak legelőször a sajtótermékeken át jutnak a legszélesebb nyilvánosság elé s az érdeklődés felkeltése, majd ébrentartása mellett a kultúrmunka minden fázisát tömörítve, röviden képes a sajtó a kunyhók világában is szétszórni.

– A múzeum törekvéseivel kapcsolatban a sajtónak háromféle feladata nyílik: híreket közölni a különféle szellemi mozgalmakról, a múzeum egyes tudományos eredményeit rövid összefoglalásban bemutatni, végül a múzeum törekvéseit rokonszenvenné tenni a nagyközönség széles rétegei előtt. Azok előtt, akik a szabadoktatás legkülönbözőbb szerveinek segítségével szorultak, úgyszólván az egyetlen kapcsolat a sajtó a magasabbrendű szellemi élettel.

– Minél tisztább tehát a sajtó és múzeum szövetsége annál nagyobb tömegek érdeklődése fordul a múzeum munkássága, egész szellemi élete felé. A kultúrpolitika láthatatlan, de annál hatalmasabb iskolája alakul ki e szövetség nyomán s ennek az iskolája alakul ki e szövetség nyomán s ennek az iskolának neveltjei, a legegyszerűbb műveltségű néprétegek, hovatovább el fognak jutni a tudatos látás, megártás, megkülönböztetés készségéhez.

– Erős a meggyőződésem, hogy az ilyen kultúrpolitikai iskolázásban részesülő tömeg nem fog a múzeum termein oly végtelenül csekély szellemi felkészültség és haszon nélkül átvándorolni, mint azt a legutóbbi időkig láttuk, s annak kitárt kincseit nemcsak nézni, hanem meglátni is képes lesz. Ezt a kapcsolatot tartsuk meg, hogy így népünk művelődésbeli előhaladásának értékes munkásai lehessünk.”

1946. június 26. szerda 3. oldal

Jövő héten hazakerülnek a szentesi múzeum elszállított kincsei – Beszélgetés Zalotai Elemér igazgatóval

„Azzal a hírrel kapcsolatban, hogy a szentesi múzeum értékeit a szekszárdi cigánysoron adják-veszik, illetékes helyhez fordultunk a valódi helyzet tisztázása érdekében.

Dr. Kunszeri Béla alispán már régebben olvasta az egyik budapesti lapban közölt cikket, mely egyoldalúan, a politikai beállítottság hátsó gondolatával túlságosan kiszínezte a szentesi múzeum ügyeit. Rögtön intézkedett, hogy a sok szóbeszédre alkalmas anyagot mielőbb visszaszállítsák Szentesre.

Kérdésünkre Kunszeri alispán kijelentette, hogy a cikkben foglaltak nem felelnek meg a valóságnak. De, hogy még a legelfogultabb mende-mondának is elejét vegye, a maga részéről máris bevezette a szigorú vizsgálatot az elszállítás körülményeinek tisztázására és esetleges

felelősség megállapítására. A múzeum anyagát a jövő héten hazahozzák, újra visszakerül a régi helyére, a szentesi múzeumba. A hazaszállítás és elrendezés lebonyolítása jó kezekben van, a múzeum vezetője pontosan megállapítja az elszennvedett károkat és arról jelentést fog tenni nemcsak nekünk, hanem a közgyűjtemények országos főfelügyelőségének is.

Az alispán után felkerestük dr. Zalotai Elemér igazgatót, aki elmondotta, hogy bár a múzeum anyagát, - melyet húsz ládába csomagolva, annakidején Szekszárdra szállítottak – rongálódás érte, nem igaz az, hogy ezekkel az értéktárgyakkal az ottani cigánysoron kufárkodás folya. Tény, hogy mintegy 180 darab arany és ezüst pénz a feltört ládákból elveszett, erre vonatkozólag annakidején a szekszárdi rendőrség le is vezette a nyomozást. A festmények és egyéb régiségtári holmik hiány nélkül megvannak. A jövő héten megy az alispán által rendelkezésre bocsátott tehergépkocsival Szekszárdra, addig nincs abban a helyzetben, hogy a kár mineműségéről hozzátételező nyilatkozatot is tehessen. A világhírű gyűjtemény nem semmisült meg. Ami esetleg elpusztult belőle, az sem veszett el véglegesen a tudomány számára, mert az anyag publikálva volt és így a szakfolyóiratokban és múzeumi kiadványokban az idők végezetéig rendelkezésre áll a szakköröknek és a nagyközönségnek egyaránt.

– Minden múzeumi anyag – mondotta Zalotai Elemér – éppen régisége folytán a szekrények üveglapja alatt is ki van téve a pusztulásnak. Mi tudjuk legjobban, milyen harcot kell folytatnunk az enyészettel. Még a mai fejlett konzerválási eljárások mellett is évről-évre apad az eredeti anyag. Ez természetes és nem katasztrófális. Úgy védekezünk ellene, hogy gondos publikációban ismertetjük őket s így átmentjük a leleteket a jövőbe akkor is, ha ezek de facto el is pusztulnak. Most kaptam teljes elégtételt ama régebben sokszor gáncsolt magatartásomért, hogy miért hoztam annyi anyagi áldozatot a múzeum kiadványokért. Ha ezeket nem csináltuk volna meg, valóban beszélhetnénk most részleges pusztulásról, így azonban a kár csak látszólagos.

– Addig, amíg én ezen a helyen leszek, ezt a múzeumpolitikát erélyesen keresztül is fogom vinni. További ásatásokba nem kezdek addig, amíg a feltárt anyag feldolgozva nincs, mert az igazi tárlószekrény a publikáció, ahová az enyészet keze nem ér el.

Nem beszélhetünk a gyűjtemény pusztulásáról más szempontból sem. Elődömnek ugyanis az volt a szokása, hogy egy-egy sírmezőbe csak ideig-óráig ásatott. A lelőhely tehát nincs kiaknázva, csak fel van derítve. Én, aki vele együtt dolgoztam két évtizeden át, pontosan ismerem a Szentes és csongrádmegyei sírmezők helyét, kiterjedését. Még ha semmi anyag sem maradt volna meg a múzeumból, mindent rövidesen pótolni tudnék, olyan gondos feltárásban, amilyen csak a legújabb régészfilozófiai módszerek alkalmazásával lehetséges.

Kérem. nyugtassák meg a város közönségét – semmi ok nincs azokra az aggodalmakra, melyek újabban indokolatlanul elterjedtek. A jövő héten a szekszárdi anyagot hazaszállítom, a legsürgősebben kiállítom, hogy bárki meggyőződhessek a valódi helyzetről. A csongrádvármegyei múzeum vissza fogja nyerni régi hírét és nevezetességét rövidesen. Csak aztán az ne legyen a baj, hogy mindegyre jelentkezni fogok újabb és újabb férőhelyek érdekében, mindaddig, amíg végre meg nem építjük a valóban megfelelő épületet, mely e város kultúrvagyonának és tudományos életének méltó keretét szolgálja. Erről azonban egyszer később, alkalmasabb időben ... – fejezte be nyilatkozatát Zalotai Elemér dr.”

1946. június 27. csütörtök 3. oldal

A szentesi múzeum igazgatója válaszol a Szentesi Ujságnak – Mi az igazság a szentesi múzeum ügyében

„Világos fényt de a „Szentesi Ujság” morális magatartásra az alábbi helyesbítő nyilatkozat melyet dr. Zalotay Elemér, a szentesi múzeum igazgatója a Szentesi Ujságnak és egyidejűleg a többi szentesi lapnak is megküldött. Szentesi Ujság Szerkesztősége Szentes.

Lapjuk folyó hó 23-án megjelent számában a budapesti Kis Ujság június 15-én kiadott példányából kiollózva a szentesi múzeumnak Szekszárdon lévő anyagával foglalkozó cikk jelent meg. Ebben megszólaltatnak engem is és olyan nyilatkozatot adnak közre, melyet soha senki előtt meg nem tettem. Ha valaki azt a fáradságot vette volna, hogy a helyzet valódi állása felől megkérdez, aligha láthat napvilágot szentesi lapban olyan hevenyészve összeállított közlemény, mint amilyen a most inkriminált riport.

Egy városban élünk, a múzeum és személyzete egyformán rendelkezésre áll mindenkinek, érthetetlen, miért volt szükség átvenni idegen lapból olyan írást, mely az egyoldalúság és tájékoztatlanság kiáltó bélyegeit viseli magán. Erre való tekintettel kérem a lap legközelebbi, csütörtöki számában közzétenni alábbi helyesbítő nyilatkozatomat, melyet ezzel egyidőben a többi helybeli lapnak is hasonló kéréssel megküldöttem.

Sem a budapesti Kis Ujság június 15-i, sem a Szentesi Ujság 23-i közleménye nem felel meg a valóságnak. A múzeum szekszárdi, vagy a helyben meglévő anyagával kapcsolatban senki tőlem felvilágosítást nem kért, így azt a nyilatkozatot, melyet nekem tulajdonítanak, nem tettem meg. Az ügynek ilyenforma beállítása egy tudományos intézmény vezetőjével, nem egyéb, mint a kulturális kérdéseknek céltudatos politika mezbe való öltöztetése s egy mindnyájunkat érintő szerencsétlenségnek hátsó gondolattal való kiaknázása. Ez ellen

tiltakoznom kell, mert a múzeum a város, a vármegye, az egész ország kultúrvagyona, személyzete ebbe a minőségben pártpolitikai megnyilatkozás síkjára nem léphet s így, ha mégis, mint a jelen esetben, oda hurcoltnak, igazolnia és védenie kell magát még ha bírósági eljárást is kénytelen igénybe venni.

Ismétlem, nincs a napnak olyan időszaka, melyben a múzeum látogatóinak rendelkezésre ne állanék, hogyne lennék egy lap munkatársának segítségére az igazságkeresés nagy munkájában. Ez a mód azonban, ahogy a Kis Ujság és a Szentesi Ujság a cikkekben személyemmel kapcsolatban eljár, nem üti meg a sajtóerkölcs mértékét, ezért kénytelen vagyok a sajtótörvényre való hivatkozással is kérni fenti helyreigazító nyilatkozatom közzétételét. Szentés, 1946. évi június hó 24-én. Tisztelettel: Dr. Zalotay Elemér”

1946. július 18. csütörtök 4. oldal

Hazaérkezett a szentesi múzeum Szekszárdra hurcolt anyaga – Zalotay Elemér dr. nyilatkozata a múzeum újjászervezéséről

„Kedden este egy ládákkal magasra megpakolt tehergépkocsi érkezett Szentesre, melyről az útporától vastagon belepett utasok szállottak le a múzeumnak József Attila-utca 19 szám alatt lévő régiségtára előtt. Ez az autó hozta haza a szentesi múzeumnak Szekszárdra szállított anyagát és képtárát.

– Örömmel közölhetem – mondotta Dr. Zalotay igazgató, aki a hazaszállítást személyesen irányította – hogy veszteségünk elenyészően csekély ahhoz képest, ami pl. a szekszárdi múzeumot érte. Most még részletes felvilágosítást nem adhatok, de egy futó pillantás is elégséges ahhoz, hogy nagyjában tájékoztassam a várost a helyzetről. Értékes képeink megvannak, régiségtári anyagunk is aránylag ép, csupán a szakkönyvtár három ládája esett szét és így a könyvek magánemberekhez kerültek. Ezek azonban ne tulajdonították el, hanem megőrizték és rövidesen visszaszolgáltatják a múzeumnak. Az összeszedés folyamatban van, hazaszállítása az idő rövidege miatt és azért nem történt most meg, mert amúgy sem fért volna fel a gépkocsira.

– Csekély veszteségünk oka az, hogy a mi anyagunk ládába csomagolva érte meg az ottani múzeum épületének kiürítését és hadikórházzá való átalakítását és így kevésbé volt a rongálódásnak kitéve, mint a szekszárdi holmi.

– Most haladéktalanul hozzálatok az anyag számbavételéhez, hogy az alispánnak és a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének a részletes jelentést megtehessem. Ha ezzel

elkészültem, a múzeum visszanyeri régi képét és jelentőségét. Akkor indul meg a valóban építő munka, mely hivatva lesz a lendületes továbbfejlődés ügyét szolgálni. Bízom abban, hogy ez is sikerülni fog és hamarosan olyan eredményekről számolhatok be, melyek mai életünk és berendezkedésünk aktivitásáról s a magyar demokrácia alkotó erejéről tanúskodik.”

1946. augusztus 23. péntek 3. oldal

A szentesi múzeum rendezetten, felkészülten várja a látogatókat az ország minden részéből –
Dr. Zalotay Elemér nyilatkozik terveiről

„A Szentesen elhelyezett csongrádmegyei múzeum az egész országban híres kiváló régészeti osztályáról és igen értékes képekkel felszerelt képtáráról. A háború előtt minden évben érkeztek külföldi látogatók is Szentesre, akik a múzeumban elhelyezett őskori és árpádkori leleteket tanulmányozzák.

A háború következtében a múzeum anyaga is megrongálódott. A képtár, a könyvtár és az éremgyűjtemény értékes darabjait a Dunántúlra szállították, Szekszárdra. Ott a múzeumi anyag nagyrészt a város lakossága széjjelhordta azon a címen, hogy „megmentik” a háború pusztításai elől. Mikor azután a gyűjtemény hazaszállításra került sor, jóformán senki sem jelentkezett a megőrzésre átvett holmik visszaadása végett.

A szentesi múzeum vezetőségének hosszas utánjárása után sikerült a múzeum anyagát Szentesre visszaszállítani. Összesen 32 darab kép hiányzik köztük 3 darab a Szépművészeti Múzeum tulajdona, amelyek az elszállítás előtt Szentesen voltak letétbe helyezve.

A Szekszárdról Szentesre hazaszállított anyag felleltározásához és feldolgozásához azonnal hozzáfogott Zalotay Elemér dr. múzeum-igazgató és Kátai József múzeumi szakaltiszt. A megrongált anyagot kijavították, részben raktárban helyezték el. Az eddigi tapasztalatok szerint a kár megközelítőleg sem olyan nagy, mint azt egyesek állítják, s így a múzeum háborús katasztrófájáról beszélni egyáltalán nem lehet. A régészeti anyag hiányosságai néhány ásatással teljesen bepótolhatók.

Lapunk munkatársa felkereste Dr. Zalotay Elemért és megkérte, nyilatkozzék a múzeum helyzetéről, valamint jövőbeni terveiről. A múzeum igazgatója készséggel adott felvilágosítást.

– A múzeum Szekszárdra hurcolt anyaga ismét vissza került Szentesre és a látogatók bizonyára örömmel látják, hogy a kiállító termek is visszanyerték eredeti formájukat –
mondotta. – Illetékes helyen és szakkörökben az a vélemény uralkodik, hogy a mi múzeumunk egyike azoknak az intézményeknek, ahol leghamarább végezték el az újjáépítés munkáját és

tüntették el a háborús pusztítások nyomait. Természetesen az eddig elért eredményeknél nem állhatunk meg, feltétlenül szükséges a vidéki múzeumok hivatásából szükségszerűen adódó feladatok elvégzése is.

– Mik ezek a feladatok? – kérdezzük.

– Elsőrendű feladatnak tartom a meglévő múzeumi anyag publikálását ismeretterjesztő könyveken, folyóiratokon, nyomtatványokon keresztül. A gyakorlat ugyanis azt mutatja, hogy múzeumi anyag is állandóan rongálódik, ki van téve az esetleges háborúk, szállítások következtében bekövetkező pusztulásnak. A már eddig összegyűjtött anyag megőrzésének legbiztosabb módja az utókor részére a nyomtatásban való terjesztés. Az ezekhez és ezekhez eljutó könyvekben és folyóiratokban ismertett anyag megmarad akkor is, ha a múzeumok elpusztulnak. A szentesi múzeum ez év tavaszán volt ötven esztendő. Ebből az alkalomból elkészítettem a múzeum anyagáról írott ismertetésemet. Remélem, hogy sikerülni fog rövidesen nyomtatásban is megjelentetni, ezáltal megelőznénk az ország minden más múzeumát, beleértve a Nemzeti Múzeumot is.

Feltétlenül szükségesnek tartom a gyűjtemények gyarapítása érdekében a további ásatásokat is. A Közgyűjtemények Országos Felügyelősege közlése szerint még ebben az évben számíthatunk olyan államsegélyre, amely többheti ásatás költségeit fedezi. Ezek a múzeummal kapcsolatos terveim – fejezte be nyilatkozatát dr. Zalotay Elemér.

Ezután meglátogattuk a múzeum épületében elhelyezett vármegyei könyvtárat is. Temesvári Lajos könyvtárostól megtudtuk, hogy a háború viszontagságai következtében a könyvtár jelentős rongálódásokat szenvedett. A könyvtár 19.000 könyvéből 1.400 elpusztult, jelenleg 17.600 kötetre tehető a könyvtár állománya. Amint lehetőség nyílt rá, újra rendezték és katalogizálták a könyvtárat, most ismét működik. Sokan látogatják, a komoly szaktudományi könyvektől a silány ponyvaregényekig mindent kölcsönöznek belőle az olvasók.

A könyvtárszemle után megtekintettük a múzeum József Attila utca 19. alatt elhelyezett régészeti osztályát is. Itt Kátai József múzeumi szakaltiszt elmondotta, hogy a megrongálódott régészeti osztályt nehéz és fáradságos munkával már 1945. április 15-re rendbehozták. Az országban teljesen egyedülálló őskori és árpádkori ásatásokból származó anyag alig szenvedett károkat, a germán és szittyia lovagok csontvázai fekszenek a múzeum üvegkoporsóiban. –

Reméljük, ha ismét helyre állnak a békebeli viszonyok, újra eljönnek Szentesre a múzeumok barátai itthonról is, külföldről is egyaránt – mondjuk búcsúzóul.

* Mint értesültünk róla, a Szentesen felállítandó 50 személyes internátus céljaira a régészeti múzeum épületét akarja igénybevenni az internátus szervezőbizottsága. Enyhén szólva különösnek találjuk ezt az elgondolást, amely lomtárba akarja helyezni az országszerte,

sőt külföldön is jólismert régészeti osztályt. Bárkinek az ötlete volt is helytelenítenünk kell, mert nem engedhető meg, hogy egy olyan intézményt, amely ötvenéves kutatómunka eredményeképpen jött létre, sutba dobjanak egy most megszervezendő internátus kedvéért. Mi nagy súlyt helyezünk a nincstelen paraszt és proletár gyermekek művelődésére, elsőnek foglaltunk állást az internátus létesítésének szükségessége mellett, de ezt nem úgy képzeljük el, hogy az internátus kedvéért meglévő kultúrintézményeinket megsemmisítsük. Van a városban elég épület az internátus céljaira, vegyék igénybe azokat. A múzeumot pedig segítsenek gyarapítani, fejleszteni, de ne a „beraktározásán”, megszüntetésén fáradozzanak!”

1946. szeptember 25. szerda 3. oldal

A múzeum előtt felállítják a „munka” szobrát

„A polgármester átiratban javasolta az eddig „kubikus-szobor” néven ismert munkaszobor visszaállítását, Erdei Mihály hozzászólásában kihangsúlyozta, hogy a szobrot helytelenül nevezték eddig kubikus szobornak. A szobor azonban olyan kiváló alkotás a világhírű Bobereki-mesternek, hogy visszaszállításról feltétlenül gondoskodni kell. Javasolja, hogy a ligetben a múzeum előtti térre helyezték el és legyen a neve „munka-szobor”. Virágos Antal azt indítványozta, hogy Zsigmondi féle kútszobor körül helyezték el, ilymódon nagyértékű szoborcsoport díszítené a múzeum előtti térséget. A Nemzet Bizottság elfogadta a javaslatokat és utasította a polgármestert, hogy a szobrok felállítása előtt a terveket véleményezés végett mutassák be a Nemzeti Bizottságnak.”

1947. június 15. vasárnap 5. oldal

Restaurátora lesz a szentesi múzeumnak

„A közgyűjtemények országos főfelügyelősége július, augusztus és szeptember hónapokban restaurátor szaktanfolyamot tart a fővárosban. A tanfolyam célja, hogy jóképességű szakembereket képezzenek ki elsősorban a vidéki közgyűjtemények szolgálataira. Zalotay múzeum-igazgató a tanfolyamra Kátai József múzeumi szakaltisztet jelölte ki, akinek a gyűjtemények megmentésében nagy érdeme van, azonkívül szolgálatát becsületesen és pontosan látja el.

A tanfolyam végeztével Kátai József visszatér szentesi szolgálati beosztásba, ahol madártömést, kép- és más régiségek restaurálását fogja végezni. A szentesi múzeum nívója minden valószínűség szerint szakképzett restaurátor bekapcsolásával emelkedni fog.”

1947. június 28. szombat 2. oldal

Az ország negyedik képtára a szentesi múzeumban – A háború következtében súlyos veszteség érte a gyűjteményt

„A szentesi liget hatalmas platán- és tölgyfái úgy veszik körül a csongrádmegyei múzeumot, mint az ékszerdoboz puha bársonya a drágakövet.

A frissen rendbehozott, felemás stílusban épült múzeum egyik legértékesebb része, az országos híru képtár.

Mint Zalotai Elemér múzeumigazgató, látogatásunk alkalmával közölte velünk, a külföldi szakkatalógusokban, a budapesti, székesfehérvári és debreceni múzeumokon kívül csak a szentesi múzeum szerepel, mint Európa egyik leghíresebb és ritka gyűjteményű múzeuma.

A képtár anyagából, a háború következményeként 34 festmény elveszett. Jelenleg 94 darab kisebb-nagyobb festmény képezi a múzeum tulajdonát. A vásznak legtöbbször keret nélkül, vagy igen megrongálódott ráamával függ a falakon. Ugyanis a felszabadulást megelőző időben, lelkiismeretlen egyének feltűzelték a többnyire értékes fakereteket.

– A festmények jórészt szentesi származású vagy ide telepedett művészek alkotásai, mert ezek összegyűjtését helytörténeti szempontból is kötelességemnek tartottam, – mondja magyarázóan Zalotai Elemér, – mialatt végigvezet bennünket a széles, levegős, napsugaras termen.

A bejáratnál szemben hatalmas, többméteres festmény valósággal lenyűgözi a szemlélőt. Hegedűs Géza (1870-1911) híres vászna ez: Bem a piski csatában. Maga a kép erősen magánhordja a Benczur-iskola sajátosságait. Élénk színeivel, a természet harmonikus szépségét vetíti a párisi nagy díjjal kitüntetett „Borgia-part Rómában” című kompozíciója is.

Kiss Bálint (1802-68) akadémiai festő „Kurca hídjá” és Nő arcképe bágyadt, tudományos stílusú alkotás. Koszta József, a magyar paraszti életből merített témáinak kidolgozása és formakészsége méltán állítja a jelenlegi legjobb festőművészek élvonalába.

Zoó János, komor, sejtelmes tónusú „Higie”-je, Joó Béla, Jakó Géza, Rezes Molnár Lajos, Zolnai Géza, Kovács Károly, Tokácsli Lajos és Drahos István festményei, illetve rézkarcai egészítik ki a szentesi festőművészek múzeumi galériáját. Vastag György, Karlovszki Bertalan,

Edvi Illés Lajos, Komáromi Katz János, és Vis János világhírű magyar festőművész egy-egy művükkel adnak számottevő jelentőséget a csongrádmegyei múzeum, immár értékes képtárának.

– Büszke is vagyok erre, mondja búcsúzóul a múzeumigazgató, csak az a bánat ne keserítene el, hogy húsz, nem kevésbé értékes szobrot lelketlen ismeretlenek a Dunántúlon összetört Szentes kiürítése után...”

Szentesi Lap

1946. március 31. 3. oldal

Hírek

„– Megnyílt a Csongrádvármegyei Múzeum könyvtára. A múzeumnak ligeti épületében lévő nyilvános könyvtára április 1-ével megnyílik. Könyvtárnapok minden kedd és pénteken d. e. 8 -12-ig, d. u 3-5-ig”

1946. szeptember 25. szerda 3. oldal

Munkásszobor lesz a kubikusszoborból

„A Nemzeti Bizottság ülésének tegnapi napirendjén szerepelt a kubikos szobor felállításának ügye is. Megállapította a Nemzeti Bizottság, hogy sohasem kifogásolta és becsülte le a szobor művészeti értékét, de nem fejezi ki a kubikos szobor azt, amit címében visel. Ezért szükséges a cím megváltoztatása, „Munkásszoborra”. A munkásszobort a ligetben fogják felállítani a régi múzeum előtt a mostani Kossuth szobor helyén, a kis Kossuth szobor és a Petőfi bronzszobor a munkásszobor két oldalán fog helyetfoglalni. Az egykor a piactéren volt szoborművet is ott állítják fel. A kivitelezéssel a Nemzeti Bizottság Szentes városát bízta meg.”

Szentesi Ujság

1946. június 23. vasárnap 2. oldal

Ki a felelős a szentesi múzeum kincseinek elkallódásáért? – A szekszárdi cigánysoron üzérek veszik a szentesi múzeum aranyait

„A „Kisgazdanap” alkalmából Szentesen járt fővárosi újságírók egyike a „Kis Ujság” hasábjain nagy riportban számol be a szentesi múzeum maradványainak még ma is rendezetlen állapotáról, majd ugyancsak bőven beszámol arról, hogy a régi vezetőség rendelkezése folytán „elmenekített” múzeum Szekszárdra került arany és ezüst kincsei milyen szomorú módon kallódnak ma is Szekszárdon, s az értékes anyag nagy részét már fel sem lehet kutatni. A riport érdekesebb részeit az alábbiakban ismertetjük:

„Elmenekül” a múzeum...

1944-ben, amikor a sorozatos bombázások már a szentesi vidéke is fenyegették Csallány Gábor múzeumigazgató féltő szeretettel csomagolta be 20 ládába a múzeum legértékesebb leleteit. Az volt a terve, hogy valamelyik távolabbi tanyába vagy iskolába viszi ki az értékeket, hogy így megvédje a pusztulástól. Hónapokig gondolkodott azon, hogy mitévő legyen. Nem juthatott elhatározásra, mert közbeszólt a háború, a front egyre közeledett Szentes felé. A felettes hatóság kiadta a parancsot, hogy a múzeum tárgyait fel kell pakolni és elszállítani a fővárosba.

Október 6-án, a kiürítés utolsó napján fel is pakolták a húsz ládát a vármegye szállítóeszközeire és elvitték egészen Kiskunfélegyházáig. Csallány Gábor, aki a szállítmányt kísérte, innen még visszament Szentesre, hogy a családját is elpakolja és felvigye a fővárosba. Amíg az igazgató Szentesen járt, addig a múzeum anyagát, újból kocsira rakatták és elvitték Szekszárdra, ahol az ottani múzeumban helyezték el.

Csallány Gábor a főváros ostromakor meghalt.

Ezeket az adatokat részint Kátay József múzeumi szakaltristtól, részint pedig özv. Csallány Gábornétól tudtuk meg. Kátay József ugyanis nemrégiben kutatóúton volt Szekszárdon, mert mozgalom indult, hogy a szentesi múzeum elhurcolt tárgyait adják vissza a múzeumnak. A vármegye alispánja megbízta a megye egyik magasrangú tisztviselőjét és Kátay altisztet, hogy menjenek Szekszárdra és tegyék meg az előkészületet a ládák hazaszállítására.

Mi történt Szekszárdon?

Az alispán küldöttei el is mentek Szekszárdra, a ládák hazaszállítására, azonban csak részben tehetett előkészületeket. A szentesi múzeum anyagával ugyanis nagy baj történt, mint azt a nyomozás megállapította. A ládák anyagának legnagyobb része hiányzik. Az történt ugyanis, hogy amikor az orosz csapatok elfoglalták Szekszárdot, a múzeum épületét kórházzá alakították át és az ottlevő tárgyakat el kellett távolítani.

A húsz szentesi ládát is kihordták a termekből és a közönség feltörte, majd a ládák legnagyobb részét kirabolta. A mintegy nyolcvan márkás festményből álló képtárat lakásokba hordták szét, a ládákat kiforgatták és a használható holmikat elvitték, a látszatra értékteleneket pedig szétszórták.

Aranytallérok a cigánysoron

A szentesi múzeum elhurcolt kincsei között azonban volt egy kicsi láda, a húsz láda valamelyikébe elrejtve, ebbe tette bele Csallány igazgató a legértékesebb kincseket, a mintegy hatkilónyi arany és ezüst tárgyakat. Hogy melyik ládába tették ezt a kincsesládát, az csak Csallány, Kátay altiszt és Dobay alispán tudja, az elhelyezéskor ugyanis csak ők hárman voltak jelen.

Már az első vizsgálatkor is megállapították, hogy ennek a ládikának nyoma veszett. Eltekintve attól, hogy pénzértéke ennek a kis ládának óriási a benne lévő tárgyak régészeti értéke felbecsülhetetlen. A népvándorlásoktól kezdve minden korból voltak benne ékszerek, pénzek, hun, gepida, gót, germán, szkyta és egyéb ritkaságok.

Kátay altiszt hosszasan nyomozott a kincsek után és pár héttel ezelőtt sikerült neki ötmillió pengőért a szekszárdi cigánysoron egy drb. V. Ferdinánd korából származó aranytallért vásárolni. A tallér a szentesi múzeum leleteiből való. Tovább nyomozott az altiszt és megállapította, hogy a cigánysoron rendszeresen árusították a szentesi múzeum numizmatikai osztályából származó arany- és ezüst érméket. Gyakran jöttek le fővárosi üzérek, akik itt csereberélték el azokat a pótolhatatlan régiségeket, amelyet Csallány Gábor csaknem hatévtizednyi szorgalmas munkával kapart elő a titkokat rejtő földből.

A Kátay altiszt által megvásárolt aranytalléron kívül eddig nem is került elő a kincsesládából több darab. Nagy a valószínűsége annak, hogy a legnagyobb részért már pesti aranyolvasztók kemencéjében felolvasztották. Így tűnt el az az aranyserleg is, amelyből a régészeti szakértők megállapítása szerint Atilla hun fejedelem itta a borát.

Ki a felelős a pusztulásért

Íme ez lett a sorsa szegény megboldogult Csallány Gábor világhírű hagyatékának. Pedig Csallány Gábor több, mint hatezer sírt kutatott fel, amelyek a szentesi és csongrádi világ egész történelmét tükrözték vissza. Messze földről jártak Szentesre kiváló régészek, s a földkerekség túlsó felért is elvitték hírért annak, hogy ez a kis tiszamenti város mennyi kincset, történelmi dokumentumot rejt magában. Oldalas cikkekkel közöltek a londoni, helsinki és párisi lapok Csallány Gábor ásatásairól és amikor az öreg tudós régészeti munkájának 50 éves jubileumát tartotta, az európai kontinens és a tengeren túli országok tudományos intézetei megemlékeztek arról, hogy a szentesi múzeum a népvándorlás korának egyik legdúsabb gyűjteményét öleli fel.

Fel kell vetni a kérdést: ki a felelős ennek a nagyszerű és régiségtani szempontból felbecsülhetetlen értékű gyűjteménynek a pusztulásáért. Mert bármennyire is hivatkoznak az illetékesek a háború pusztításaira, mégsem lehet a háborút felelősségre vonni azért, hogy a szekszárdi cigánysorra kerültek azok az arany- és ezüstkincsek, amelyeket eddig áhítattal és tisztelettel nézett a művelt világ és eszébe sem jutott volna senki tisztességes embernek, hogy gonosz szándékkal hozzájuk nyúljon!

De nemcsak a szekszárdra került, anyag pusztulásáért felelős valaki, hanem az itthonmardottakért is. Zalotai Elemér dr. régész ugyanis, - akit a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége küldött Szentesre, hogy a szétzüllesztett múzeumot tőle telhetően hozza rendbe, - elmondotta, hogy a Szentesen maradt anyag is igen megrongálódott. A csócselék a madarakat összetépte, a könyvtárat kidobálta, a néprajzi osztályról pedig minden használhatót elloptak, még az épület ablaküvegeit is kiszedték.

Zalotay Elemér dr. most fáradozik azon, hogy a megmaradt anyagot újra rendezze és a nagyközönség rendelkezésére bocsássa. A Szekszárdon rekedt anyag még megmaradt részeinek hazahozatala egyelőre még bizonytalan, mert a nagyon magas fuvarköltséget senkisé is vállalja. A már nagyjából rendbehozott szentesi anyag pedig a negyed részét sem teszi ki, annak, amit a szentesi múzeum régen jelentett.”

Képek

1. kép: Polikarpov 2 repülőgép, Forrás: <http://www.hans-egebo.dk/Polikarpof.htm>

2. kép: Jobbra Zalotay Elemér, középen Csallány Gábor egy 1925-ös ásatáson Forrás:

Magyarság 1925. Melléklet 1925. június 18. 17. sz. 4.

Irodalom

Fodor, Péter (2010): A második világháború harci eseményei Csongrád városában és környékén (1944.október 7-12). In: Zombori István (szerk.): Studia Historica 13. Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 243-268. p.

Hergott, Kristóf (2023/1): „Meddig marad a test a földben? Ameddig a Csallány igazgató úr ki nem ássa!” Csallány Gábor Szentés környéki avar kori ásatásai, In: Bonus Nuntium 2023/1. 5-19. p.

Irsai, Farkas László (2023/1): „A templomban minden sértetlen. A ruhák és a kelyhek megvannak.” Fejes Sándor római katolikus pap 1945 áprilisi lelkészi levele a váci püspökhöz – Forrásközlemény. In: Bonus Nuntium (2023/1) 20-26. p.

Kis Ujság 1946. június 15. 60. évf. 133. sz. 3. p.: A szekszárdi cigánysoron adják-veszik a szentesi múzeum arany és ezüstkincseit. – Hogyan pusztult el egy világhírű régiséggyűjtemény?

Magyar Alföld 1945. november 7. I. évf., 223. sz. 3. p.: Hazakerülnek a szentesi múzeum világhírű kincsei – Kátai József múzeumi altiszt nagyszerű munkája a múzeumi értékek megmentéséért

Magyar Alföld 1945. december 1. I. évf., 244. sz. 2. p.: Rövidesen megnyílik az olvasóközönség előtt a múzeumi könyvtár – A város egyetlen közkönyvtárából hiányoznak az újdonságok

Magyar Alföld 1946. február 9. II. évf., 33. sz. 2. p.: A Nemzeti Múzeum kiküldöttje leltározza a szentesi múzeumot

Magyar Alföld 1946. május 19. II. évf., 112. sz. 2. p. Rövidesen hazakerül a szentesi Múzeum elszállított anyaga – Dr. Zalotay Elemér nyilatkozata a múzeum és sajtó együttműködésének kulturpolitikai hivatásáról

Magyar Alföld 1946. június 26. II. évf., 141. sz. 3. p. Jövő héten hazakerülnek a szentesi múzeum elszállított kincsei – Beszélgetés Zalotai Elemér igazgatóval

Magyar Alföld 1946. június 27. II. évf. 142. sz. 3. p. A szentesi múzeum igazgatója válaszol a Szentesi Ujságnak – Mi az igazság a szentesi múzeum ügyében

Magyar Alföld 1946. július 18. II. évf. 159. sz. 4. p. Hazaérkezett a szentesi múzeum Szekszárdra hurcolt anyaga – Zalotay Elemér dr. nyilatkozata a múzeum újjászervezéséről

Magyar Alföld 1946. augusztus 23. II. évf. 188. sz. 3. p. A szentesi múzeum rendezetten, felkészülten várja a látogatókat az ország minden részéből – Dr. Zalotay Elemér nyilatkozik terveiről

Magyar Alföld 1946. szeptember 25. II. évf. 216. sz. 3. p. A múzeum előtt felállítják a „munka” szobrát

Magyar Alföld 1947. június 15. III. évf., 133. sz. 5. p. Restaurátora lesz a szentesi múzeumnak

Magyarság 1925. Melléklet 1925. június 18. 17. sz. 4. p. Másfélezeréves hun sírok a mindszei határban

Németh, Péter (2001): Tomka Emil naplója (1944-1945), In: Németh Péter (szerk.): A Jósza András Múzeum Kiadványai 48., Nyíregyháza: Jósza András Múzeum.

Szabó, Dániel (2022/1): Vármegyei Múzeum Szentesen 1944-1947. In: Bonus Nuntium 2022/1. 44-50. p.

Szabó, Dániel (2019/3): Szentesi mindennapok 1944 őszétől 1945 elejéig. In Bonus Nuntium 2019/3. 39-56 p.

Számvéber, Norbert (2007): Az alföldi páncélos csata, Harcok a Tiszántúlon 1944. október. Budapest, Püedlo.

Szentesi Lap 1946. március 31. LXXVI. évf. 16. sz. 3. p. Megnyílt a Csongrádvármegyei Múzeum könyvtára.

Szentesi Lap 1946. szeptember 25. LXXVI. évf. 96. sz. 3. p. Munkásszobor lesz a kubikusszoborból

Szentesi Ujság 1946. június 23. I. évf. 38. sz. 2. p. Ki a felelős a szentesi múzeum kincseinek elkallódásáért? – A szekszárdi cigánysoron üzérek veszik a szentesi múzeum aranyait

Vágvölgyi, Zoltán (2021/6): Egy múzeumigazgató emlékére. Százötven éve született a szentesi Koszta József Múzeum alapítója, Csallány Gábor. In: Honismeret 2021/6. Budapest. 7-11. p.

Vörös, Gabriella (1994-1995): Megemlékezés Zalotay (Schupiter) Elemérről születésének századik évfordulóján. In: Archeológiai Értesítő 1994-1995. 121-122 kötet, 202-203. p.

Levéltári forrás

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2962/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 445/1946.

MNL CSML SZFL VIII. 701, Csongrád Vármegyei Múzeum Iratai 220/1942

MNL CSML SZFL VIII. 701, Csongrád Vármegyei Múzeum Iratai 42/1944.

MNL CSML SZFL VIII. 701, Csongrád Vármegyei Múzeum Iratai 55/1946.

MNL CSML SZFL VIII. 701, Csongrád Vármegyei Múzeum iratai 32/1947.

Online hivatkozás

<http://www.hans-egebo.dk/Polikarpof.htm> Letöltés ideje: 2023.05.10.12:55.

<https://www.masodikvh.hu/haditechnika/repulogepek/szovjet-repulogepek/1932-polikarpov-po-2-futarfelderitgep> Letöltés ideje: 2023. 05.10. 10:02